

پیشگامان طبیعت

دسته بندی خانواده گیاهان دارویی و مواد مؤثره آنها

مؤلف: ماری ملاپور اطاقوری

سرشناسه: ملایپور اطاقوری، ماری

عنوان و نام پدیدآور: پیشگامان طبیعت (دسته بندی خانواده گیاهان دارویی و مواد مؤثره آنها) / ماری ملایپور اطاقوری

مشخصات نشر: قم، الهام نور، ۱۴۰۳.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۴۷-۹۸-۳

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

Materia medica, Vegetable

داروهای گیاهی

موضوع: گیاهان دارویی Medicinal plants

رده بندی کنگره: RS164

رده بندی دیوبی: ۳۲۱/۶۱۵

شماره کتابشناسی ملی: ۹۳۵۴۹۷۱

پیشگامان طبیعت

دسته بندی خانواده گیاهان دارویی و مواد مؤثره آنها

مؤلف: ماری ملایپور اطاقوری

ناشر: الهام نور

نوبت چاپ: اول ۱۴۰۳

تیراز: ۵۰۰ نسخه

چاپخانه: شریعت

قیمت: ۴۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۴۷-۹۸-۳

فهرست مطالب

۱۰	مقدمه
۱۶	چگونگی دسته‌بندی گیاهان و خصوصیات خانوادگی آنها از لحاظ شباهت ظاهری و از لحاظ مواد مؤثره
۱۷	اولین گیاه از خانواده نعناعیان
۱۷	نعناع فلفلی
۱۸	آویشن
۱۹	مرزنجوش
۲۰	لاوان
۲۱	رزماری
۲۲	مریم گلی
۲۳	ریحان
۲۴	بادرنجبویه
۲۵	زوفا
۲۶	کلپوره
۲۷	چای کوهی
۲۸	دم شیر
۲۹	گزنه سفید
۳۰	برازمبل
۳۱	مرزه
۳۲	دومین دسته‌ی خانواده گیاه کاسنی یا گل ستاره‌ای‌ها می‌باشد
۳۲	خصوصیات :
۳۳	اولین گیاه از خانواده کاسنی (گل ستاره‌ای‌ها)
۳۳	کاسنی
۳۴	افسطین
۳۵	بابا آدم
۳۶	بابونه

۳۷	بومادران
۳۸	همیشه بهار
۳۹	خار مریم
۴۰	زنجبیل شامی
۴۱	تاناستوم
۴۲	کنگر فرنگی
۴۳	گل قاصد
۴۴	عاقرقرا
۴۵	برنجاسف
۴۶	سر خارگل
۴۷	گلرنگ
۴۸	آرینیکا
۴۹	گل گندم
۵۰	سومین خانواده چتریان (APIACEAE)
۵۰	خصوصیات ظاهری این خانواده:
۵۱	جعفری
۵۲	زیره سیاه
۵۳	زیره سبز
۵۴	شوید
۵۵	انیسون
۵۶	رازیانه
۵۷	گشنیز
۵۸	آغزوze
۵۹	شقاقل
۶۰	کندل
۶۱	غازیانگی
۶۲	گلپر
۶۳	باریجه
۶۴	زنیان
۶۵	جاشیر

۶۶	خانواده بقولات (PAPILIONACEAE)، یا باقلانیان (FABACEAE)
۶۷	سنای
۶۸	شنبلیله
۶۹	شیرین بیان
۷۰	شبدر زرد
۷۱	خرنوب
۷۲	ناخنک
۷۳	خانواده علف هفت بند
۷۴	علف هفت بند
۷۵	ریوند چینی
۷۶	بسفایج
۷۷	انجبار
۷۸	ترشک
۷۸	خانواده شب بو (CRUCIFERAE)
۷۹	خصوصیات این خانواده:
۸۰	گیاه منداب
۸۱	ترب
۸۲	بولاغ اوتی
۸۳	کیسه کشیش
۸۴	قدومه
۸۵	خانواده سوسنیان یا لاله (LILIACEAE)
۸۵	خصوصیات این خانواده
۸۶	پیاز
۸۷	سیر
۸۸	آلونه ورا
۸۹	تره
۹۰	خانواده رزاسه یا گل سرخ (ROSACEAE)
۹۰	مشخصات این خانواده
۹۱	شیرخشت

۹۲	سرخولیک، کرتاگوس
۹۳	نسترن
۹۵	گل محمدی
۹۶	خانواده دم اسپیان - نهانزادان آوندار
۹۶	خصوصیات این خانواده :
۹۷	پرسیاوشان
۹۸	دم اسپ
۹۹	سرخس نر
۱۰۰	گیاهان خانواده ZINGIBERACEAE (زنجبیل)
۱۰۱	زنجبیل
۱۰۲	زردچوبه
۱۰۳	خولنجان
۱۰۴	خانواده پنیرک
۱۰۵	پنیرک
۱۰۶	ختمی
۱۰۷	چای ترش
۱۰۸	خانواده مورد MYRTACEAE
۱۰۹	اکالیپتوس
۱۱۰	میخک
۱۱۱	گیاه مورد
۱۱۲	خانواده آلاله RANUNCULACEAE
۱۱۳	سیاه دانه
۱۱۴	زبان در قفا
۱۱۵	آقونیطون
۱۱۶	خانواده شاه پسند (VERBINACEA)
۱۱۷	پنج انگشت
۱۱۸	شاه پسند وحشی
۱۱۹	به لیمو

۱۲۰	خانواده زیتون (OLEACEAE)
۱۲۱	درخت زبان کنجشک - ون
۱۲۲	زیتون
۱۲۳	یاسمنین - یاسمن سفید
۱۲۴	خانواده سیب زمینی (SOLANACEAE)
۱۲۵	تاتوره
۱۲۶	تاجریزی
۱۲۷	عروسک پست پرده
۱۲۸	خانواده عناب (RHAMNACEAE)
۱۲۹	سدر
۱۳۱	عناب
۱۳۲	سیاه توسه
۱۳۳	خانواده گاو زبان (BORAGINACEAE)
۱۳۴	گاو زبان اروپایی
۱۳۵	سپستان
۱۳۷	خانواده خشخاش (PAPAVERACEAE)
۱۳۸	مامیران - کبیر
۱۳۹	شقاقیق
۱۴۰	خانواده عشقه (ARALIACEAE)
۱۴۱	عشقه
۱۴۲	جینسینگ
۱۴۴	خانواده بلوط (راشیان) (FAGACEAE)
۱۴۵	مازو
۱۴۶	بلوط
۱۴۷	هلیله سیاه
۱۴۸	هلیله زرد

۱۴۹	خانواده بارهنگ (PLANTAGINACEAE)
۱۵۰	اسفرزه
۱۵۱	بارهنگ
۱۵۳	دارچین
۱۵۴	آووکادو
۱۵۵	ایرسا
۱۵۶	زعفران
۱۵۷	حنظل
۱۵۸	کدو تخمه کاغذی
۱۵۹	خارخسک
۱۶۰	اسپند
۱۶۱	رازک
۱۶۲	شاهدانه
۱۶۳	کندر
۱۶۴	مرّمگی
۱۶۵	خرفه
۱۶۶	بنفسه معطر
۱۶۷	شاه تره
۱۶۸	هوفاریقون
۱۶۹	جودوسر
۱۷۰	گل ساعتی
۱۷۱	گردو
۱۷۲	سنبل الطیب
۱۷۳	گل ماهور
۱۷۴	زیرفون
۱۷۵	افدرا
۱۷۶	سماق
۱۷۷	بید سفید
۱۷۹	گزنه (دوپایه)
۱۸۰	خرزهره
۱۸۱	سداب

۱۸۲	تاج خروس
۱۸۳	افتیمون
۱۸۴	کتان
۱۸۵	کرچک
۱۸۷	برای بیماران قلبی ممنوع
۱۸۷	اگر وارفارین میخورید
۱۸۸	زغال اخته را با کدام دارو نخوریم
۱۸۸	اگر آسپیرین مصرف می کنید
۱۸۹	آلوده ورا و کاهش میزان پتاسیم خون
۱۸۹	آب گریپ فروت مانع اثر استاتین
۱۹۰	خطر اختلال کبدی
۱۹۰	شیرین بیان و افزایش فشار خون
۱۹۱	alfa آلفا (یونجه)
۱۹۱	چای سبز و کاهش اثر داروی قلبی
۱۹۲	تداخل دارویی با داروی بیماری قند
۱۹۲	تشدید انقباضات عضله قلب با زالزالک
۱۹۳	جینسینگ و افزایش فشار خون
۱۹۴	تدلالات گیاهان دارویی
۲۰۰	منابع و مأخذ :

مقدمه

حمد و سپاس و ستایش خالق یگانه را که به بشر عقل، هوش، حافظ، قدرت درک و احساس و همچنین قلبی مهربان عطا فرمود و در کنار قدرت‌های گوناگون به ما این قدرت را داد که هر علمی بیاموزیم و پس از آن، این آموخته‌ها را به دیگران بیاموزانیم . و سپاس و درود بر پیامبر خیر و رحمت حضرت محمد مصطفیٰ ﷺ که فرمودند العلم علماً علم الا بدان و علم الادیان.

از زمانی که بشر به بلاغت فکری و شعور باطنی رسید برای حفظ بقای خود کوشش نمود و همانگونه که برای تهیه غذا، پوشاش، مسافت ایش میکرد برای حفظ سلامتی خویش نیز می‌اندیشید. می‌دانیم که تمامی انبیا و اولیا و امامان درمانگران بیماری‌های جسمی و روحی بوده‌اند و علم درمان در واقع ریشه در وحی الهام الهی دارد صفت پیامبر ﷺ شمان اسلام ﷺ طبیب القلوب و طبیب النفوس بوده است. یعنی درمانگر بیماری‌های جسمی و روحی بوده‌اند. در این مقطع زمانی این توفیق نصیب من شد که با استعانت از خداوند متعال و استفاده از تحقیقات و تجربیات، با جمع آوری مطالب مفید و مؤثر، اقدام به تحریر نمایم.

و یک تقدیر و تشکر ویژه دارم از اساتید محترم گرچه نمی‌توانم معنای بالاتر از تقدیر و تشکر بر زبانم جاری سازم و سپاس خود را در وصف استادان خویش آشکار نمایم، که هرچه گوییم و سُرایم، کم گفته‌ام. تشکر ویژه می‌کنم از استاد بزرگوار خانم دکتر سمیه بیگی و تشکر از خانم دکتر سبا سادات اکبری همچنین تشکر از جناب دکتر رضا ابراهیم نژاد و جناب دکتر سید حسن هاشمی فر

در مجموعه پیش روی سعی شده تا در مورد طبقه بندی گیاهان و خانواده گیاهی و طبیعت آن دسته بندی هایی صورت پذیرد تا بهتر بتوانیم در مورد گیاهان شناخت پیدا نموده و راحت تر بیماری ها را درمان کنیم.

اول بهتر است در مورد چگونگی دسته بندی گیاهان و منظور از خانواده گیاهی و مواد مؤثره توضیحاتی داده شود.

مواد مؤثره: موادی هستند که در تمام گیاه می تواند وجود داشته باشد مثل برگ، ریشه، ساقه و میتوانند اثرگذار باشند بر سیستم بدن انسان و همچنین اثرگذار باشند بر روی خود گیاه.

مواد مؤثره شامل سه دسته اصلی می باشد اولین دسته تانن ها، دسته دوم ساپونین ها، دسته سوم گلیکوزیدها. دسته اول تانن ها که خودشان به چند صورت عمدۀ در درمان تأثیر گذار هستند.

۱. موضعی: که برای سوختگی ها مورد استفاده قرار می گیرد مثلا آلوئه ورا یا صبر زرد

۲. برای زخم های دهانی می توانند تأثیر گذار باشند. برای رگ های واریس و همچنین بند آوردن

خون در جراحات سطحی
۳. درمان بواسیر تانن ها می توانند تأثیر گذار باشند. برای رگ های واریس و همچنین بند آوردن

خون در جراحات سطحی
۴. اثرات تانن ها در مواد خوارکی مورد توجه خاصی قرار می گیرد مثلا در درمان اسهال در درمان زخم معده و اثنی عشر، در درمان ناراحتی های گوارشی

۵. تانن ها پادزهر آلالکالوئیدها هستند مثلا اثر گیاه شوکران که یه گیاه بسیار سمی است که با گیاه هفت بند خنثی می شود

۶. اثرات تانن ها در درمان تعريفی بیش از حد با گیاه مریم گلی که یه گیاه تانن دار هست صورت می پذیرد. چند نمونه از گیاهان تانن دار: مانند، مازو، فوفل، پوست انار، ریشه انجبار، و نعناء، میوه بلوط، گیاه

هفت بند، برگ مورد، پوست سبز میوه گردو

دومین دسته مواد مؤثره: ساپونین ها هستند که خودشان به دو دسته تقسیم می شوند

۱. ساپونین های استروئیدی گیاهان تک لپه مثل غلات، جینسینگ، قرص کمر، جو، ذرت،

استروئیدی ها در ساخت هورمون های جنسی کاربرد دارند همچنین در ساخت ویتامین D و سوم استروئیدی ها در ساخت دیورتیک ها مؤثرند

۲. ساپونین های تری ترپنوتئیدی که اغلب دو لپه اند مانند حبوبات، چوبک و سدر

اثرات ساپونین‌ها: عطسه آور و خلط آورند مانند گل ماهور، خرگوشک، شیرین بیان ضد التهاب هستند، برای درمان زخم معده اثني عشر کارابی دارند مثل ریشه گیاه شیرین بیان البته برای دیابتی‌ها و کسانی که فشار خون بالایی دارند توصیه نمی‌شود.

اثرات شویندگی و ضدغذوی کنندگی دارند مانند سدر و حنا، قرص کمر ساپونین‌ها کاهنده قند خون و چربی هستند مانند سماق، تخم شنبلیله و اثر ملین کنندگی مانند خانواده کدویان، حبوبات

ساپونین‌ها ایجاد کف با دوام می‌کنند و تجزیه (همولیز) گلبولهای قرمز

سومین مواد مؤثره گلیکوزیدها هستند که خودشان ۹ دسته دارند.

گلیکوزید‌ها: قند + یه ماده غیر قندی = اثرشون درمانی

قندها در این مواد نقش حامل را دارند و گلیکوزیدهای غیر قندی باعث اثر درمانی می‌شود.

۱. گلیکوزیدهای قلبی، مادریاک: قند + ماده مؤثره بر قلب مانند گل انگشتانه که قند + دیجیتالین هست یا مثل گل آدونیس + ادئی توکسین، میباشد

۲. گلیکوزید تلخ: صفراء آور، صفرابر و همان افزایش ترشح بزاق درمان بیماری‌های کبدی، خارش بدن، درمان بیوست، کم اشتهاای،

گیاهانی مانند کاسنی، گل ماهور، بو مادران، زعفران، جنتیلا، نعنطین، بابونه

۳. گلیکوزید آنتراکینون: اثرات مسهلی دارند
قند + ماده مسهل

گیاهانی مانند ریوند چینی، هندوانه ابوجعل، فلوس، صبر زرد، سنا، سیاه توسه، تعدادی از

گلیکوزیدهای آنتراکینون هستند

۴. گلیکوزید سیانورژیک: سیانوژن = سم میباشد
قند + ماده سیانوژن

مانند هسته تلخ زرد آلو، مغز بادام تلخ، دانه سیب و گلابی اینها (گلیکوزید‌ها) در مقدار کم ضد سلطان، مسکن، مسهل، و ضد سرفه میباشند

۵. گلیکوزیدهای فنلی: قند + اسید سالی سیلیک اسید (ASA)

مانند قرص‌های آسپریم، مسکن، تب بر، رقیق کننده خون،
بید و صنوبر دارای گلیکوزیدهای فنلی هستند

۶. گلیکوزید گوگردی: قند + گوگرد دارها

ضد عفونی، خلط آور، و این ترکیبات تند و سوزاننده هستند مانند گیاه سیر، پیاز، خردل، لادن،

۷. گلیکوزید ایروئیدی به نام آکوبین: قند + ایروئیدی

آکوبین، کاهش اوره و دفع آن، ملین، دفع اسید اوریک

گیاهانی مانند: اسفزه، برگ زیتون، پنج انگشت، بارهنگ

۸. گلیکوزیدهای آلکالوئیدی هاوی سولانین: قند + آلکالوئیدی

گیاهانی مانند: سیب زمینی نارس، تاجریزی، بدمجان نارس، گوجه نارس سولانین دارند یعنی مسکن

۹. گلیکوزیدهای فلاونوئیدی: قند + فلاونوئید

سداب: قند + روتین

نارنگی: قند + هپرین که در کاهش فشار خون تاثیر دارد

دسته چهارم مواد مؤثره فلاونوئیدها هستند که بزرگترین گروه ترکیبات فنلی به حساب می‌آیند و در زمان گلدهی به اوج خود می‌رسند. فلاونوئیدها در گل گیاهان یافت می‌شوند و باعث ایجاد رنگ در گل می‌شود. و برای حفظ بقای گل و کرم افتاده برای حفظ بقای خودشان.

ارزشی که فلاونوئیدها در گیاه دارند این است که اسیدهای ماورای بنفس را جذب می‌کنند و در این حال از مضرات آن برای گیاه جلوگیری می‌کنند و همچنین اثر غیرفعال آنها بعضی از آنزیم‌ها را دارا می‌باشند. فلاونوئیدها پنج اثر درمانی دارند.

۱. کاتشین‌ها: بی رنگ هستند و قابض و در گیاهان تک لپه و دو لپه به وفور یافت می‌شوند مانند ریوند چینی و گیاه گل راعی

۲. بی فلان‌ها: که ایجاد رنگ زرد می‌کنند در گیاه، و اینها ضد اسپاسم ناشی از اپی ژنین می‌باشند مانند: بو مادران و جینکو

ضد سرماخوردگی و آنفلانزا هستند مثل: بهارنارجیا کلاً گیاهان خانواده مرکبات

اثر ضد سرطانی دارند، سرطان سینه و تخمدان مثل: دانه‌های روغن گیری نشده‌ی سویا

ضد التهاب هستند مثل: بابونه و ژینکو

۳. ایزوفالان‌ها هستند به رنگ زرد و از مهم‌ترین فلاونوئیدها می‌باشند که سه اثر درمانی بر جا می‌گذارند

اول خاصیت استروژنی دارند مثل گیاه مریم گلی و رازیانه

دوم خاصیت ضد قارچ و ضد باکتری دارند مثل: گیاه نوروزک

سوم دفع کننده حشرات می‌باشند مثل بومادران، آویشن، رزماری

۴. آتوسیانین‌ها هستند رنگدانه‌های قرمز تا آبی (نارنجی، بنفش، ارغوانی) که تمام اثرات شان مربوط به قلب و عروق و رفع انسداد عروق می‌باشد مانند: قرقات که کاهش دهندهٔ قند خون و فشار خون یا زلزالک، یا زعفران، میوه نسترن، توت فرنگی، تمشک

۵. اورون‌ها هستند که رنگ زرد طلایی در گیاه ایجاد می‌کنند و زیر مجموعه کومارین‌ها می‌باشند مانند: اکلیل الملک، یونجه زرد یا شبدر زرد وجود دارند اورون‌ها اثر خلط آوری دارند دوم رقيق کنندهٔ خون هستند و باعث رقت خون می‌شوند و دیابتی‌ها در مصرف این گیاهان بهتر است با پزشک مشورت کنند و احتیاط مصرف دارند پنجمین دسته آلكالوئیدها هستند که از نظر سیستم و اثر گذاری بر بدن انسان به هشت دسته تقسیم می‌شوند.

۱. آلكالوئید کولی نرژیک که ضد انقباض و اسپاسم می‌باشد و در گیاهانی مثل شقایق یا گل دختر وجود دارند و علامتش تنگ شدن مردمک چشم بعد از مصرف گیاه می‌باشد ۲. آلكالوئید آنتی کولی برزیک می‌باشد ضد انقباض، ضد اسپاسم، توی گیاهانی مثل: تاتوره، شوکران، بنگ دانه، مامیران، بذرالبنج، سلمه ۳. آلكالوئید آدرنرژیک که شبیه آدرنالین عمل می‌کند و محرک هست و فرایندهٔ فشار خون می‌باشد مثل: گل گاو زبان و گیاه افдра

۴. آلكالوئید مؤثر بر سیستم عصبی مرکزی (CNS) که محرک می‌باشد و می‌تواند وابستگی ایجاد کند روی سیستم CNS مثل کافئین چای، قهوه یا مثل مسکن‌ها، مرفين در خشخاش، تریاک خلصهٔ آور مثل مسکالین، کاکتوس و کانابلین در شاه دانه شبیشین دسته آلكالوئیدهای دیورتیک یعنی مدرپلی اترین مثل گل انار و مخصوصاً در ریشهٔ انار هفتمین آلكالوئیدها ضد کرم هستند به نام پلی اترین که در ریشهٔ انار موجود می‌باشند هشتمین دسته آلكالوئیدهای ضد تکرور ادرار هستند مثل گیاه سنب الطیب که اسمش والرین هست و ضد تکرور ادرار برای کسانی که دیابت دارند مثل: آجمالايسین در سنبل الطیب و آخرین دسته آلكالوئیدها آلكالوئیدهای ضد سرطان هستند که در گیاه پریوش یا پروانش یا بنفسهٔ جادوگران وجود دارد که مادهٔ مؤثرهٔ اینها وین کرستین و وین بلاستین و وین باراستین، وین کرستین دسته‌ی بعدی مواد مؤثرهٔ موسیلاژها هستند که خواص شان خیلی شبیه ساپونین‌هاست ولی

عوارض ساپونین‌ها را ندارند فقط ممکن است مصرف زیادشان بدن را سرد کند چون دانه‌هایی که آب میکشن به خودشان هویت شان آب و سرما خواهد بود یعنی سرد و تر می‌شوند دانه‌های موسیلاز دار مثل قدومه، اسفرزه، دانه چیا، خاکشیر، تخمه شربتی و از گیاهان موسیلاز دار می‌توان پنیرنک و ختمی را نام برد.

خواص شان قابض هستند، ملین، درمان زخم معده و اثنی عشر، در کاهش قند خونه و چربی مؤثرند و مؤثر برای رژیم لاغری، رفع التهاب و سوزش‌های درونی مورد استفاده قرار می‌گیرند، برای گلودرد و سرما خوردنگی مفید می‌باشند

مواد مؤثره دیگری داریم به نام مواد تلخ یا بیترها ترکیبات تلخ از طریق خوارکی‌ها ترشح شیره‌های گوارشی را افزایش داده و باعث افزایش اشتها، و باعث ترشح مواد صفرایی از کبد می‌شوند.

خواصی نظیر تنظیم کنندگی سطح قند خونه، تنظیم جریان زرد آب و صفراء، تب برو و درمان سرما خوردنگی و خنثی نمودن اثرات حساسیت‌ها و آلرژی ناشی از مصرف مواد غذایی و کاهش ورم و التهاب ما سه دسته مواد تلخ داریم.

۱. مواد تلخ خاصی که دارای هیچ نوع ترکیب دیگری نظیر انسانس نیست مثل گل گندم و جینتیانا

۲. مواد تلخ معطر که حاوی مواد تلخ و انسانس می‌باشند مثل آنچه می‌باشد یا اگیر ترکی، درمنه، سنبل ختایی، مریم گل، کلپوره

۳. مواد تلخ گس که تشکیل شده از یک ماده تلخ + یک ماده تند مانند زنجیل، و فلفل

مواد دیگری داریم به نام پکتین‌ها

پکتین‌ها یک قند مركب بوده و به گروهی از ترکیبات هیدرات‌های کربن اطلاق می‌شود و خاصیت

جم کنندگی و قابض آن در درمان بیماری اسهال مؤثر است.

پکتین‌ها در میوه و سبزیجات ریشه شلغم، در موز، پوست قرمز سیب، پوست مرکبات، گیاه

پریوش، جنتیانا، و بامیه به مقدار قابل توجهی وجود دارد